

України, ф. 309, оп. 2, спр. 170, 4 арк. 14. Шевченко Т. Соціальний католицизм: папські енцикліки XIX–XX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/history/10416-socialnij-katolicizm-papski-encikliki-xix-xx-stolittya.html#>. 15. Шеремета О. Папа Лев XIII і ренесанс Аквіната [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/history/2442-papa-lev-xiii-i-renesans-akvinata.html>

Наталія Блиндер

ВЛИЯНИЕ ПАПСКИХ ЭНЦИКЛИК НА ФОРМИРОВАНИЕ ХРИСТИАНСКО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ НА ТЕРРИТОРИИ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье проанализировано влияние папских энциклик, изданных на рубеже XIX–XX вв., на активизацию общественно-политической жизни на территории Восточной Галичины, непосредственно на формирование христианско-демократической идеологии и приобщении к этим процессам греко-католического духовенства.

Ключевые слова: энциклики, христианско-демократическая идеология, Лев XIII, Восточная Галичина, общественно-политическая жизнь.

Natalia Blinder

THE IMPACT OF PAPAL ENCYCLICALS ON THE FORMATION OF CHRISTIAN-DEMOCRATIC IDEOLOGY IN EASTERN GALICIA LATE XIX – EARLY XX CENTURIE

The article analyzes the impact of papal encyclicals issued at the turn of the XIX – XX centuries on activation of political life in Eastern Galicia, directly on the formation of the Christian-Democratic ideology and adherence to these processes Greek Catholic clergy.

Key words: of the encyclical, the Christian-Democratic ideology, Leo XIII, Eastern Galichina, social and political life.

УДК 322.24

Борис Бездітько

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ ОХОРОННИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються питання формування норм права, на основі яких створювалися охоронні відносини у сфері відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви, створювалися та діяли різні за компетенцією органи державної влади та юрисдикційні органи.

Ключові слова: відокремлення Церкви від держави, Церква, релігійне товариство, договір користування культовим майном, юрисдикційний орган.

Для утвореної в кінці 1917 р. радянської держави в Україні досить важливою сферою правового регулювання стали відносини, пов'язані з реалізацією конституційного принципу свободи совісті особи та їх різні аспекти охорони.

Відносини Церкви і держави стали предметом дослідження багатьох науковців і в різні часи. Початково у своїх працях П. Гідулянов «Отделение церкви от государства: систематизированный сборник действующего в СССР законодательства», І. Фіолетов «Церковь и государство по советскому праву», Л. Дяконов «Советские законы и церковь» аналізували нормативні акти, що розкривали статус релігійних об'єднань і віруючих та відокремлення Церкви від держави. За твердженням В. Пашенка ці роботи мали здебільшого історико-філософський характер, а конкретні питання в них висвітлювалися досить поверхово [1, с. 4].

Державно-церковні стосунки були предметом дослідження і в подальшому. Дослідження цієї теми є актуальним і нині, оскільки дає можливість розкрити сутність радянської держави та сформованої у ній системи законодавства.

Дослідження цього питання проведено на основі актів законодавства УСРР, архівних джерел, що характеризують практичну діяльність органів державної влади та інших суб'єктів правовідносин у сфері відокремлення Церкви від держави та з використанням праць науковців з тем, наближених до визначеного предмета дослідження.

Відомо, що основи правової політики радянської держави в Україні у відносинах із суб'єктами культури були визначені декретом про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви, який було видано тимчасовим робітничо-селянським урядом України 22 квітня 1919 р. та Конституцією

Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР), прийнятою в березні 1919 р. на III-ому Всеукраїнському з'їзді Рад.

Зазначена Конституція УСРР 1919 р. проголошувала право громадян на свободу совісті й визначила їх право пропаганди як релігійних наук, які «не переслідують жодних соціалістичних і політичних завдань, а також антирелігійних наук, котрих дух не перечить комуністичним поглядам» [2, с. 23]. Ця конституційна норма виконувала як регулятивну, так і охоронну функцію. Такий конституційний припис скеровувався на забезпечення для трудящих дійсної свободи совісті та на «припинення можливості використання релігії і церкви в інтересах залишення класового строю» [2, с. 23].

Охоронна дія Конституції УСРР проявлялася також в тому, що була визначена система органів державної влади та їх компетенція. Так, центральними органами влади визначено Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад (далі – ВУЦВК), Раду Народних Комісарів (далі – РНК) [2, с. 7].

Вищим органом влади був визначений Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, до виключної компетенції якого належало затвердження, зміна та доповнення Конституції [2, с. 10].

До повноважень ВУЦВК належало визначення «загального напрямку діяльності Робітничо-Селянського Уряду і всіх органів Радянської влади в країні» [2, с. 11], а «завідування окремими галузями керування країною покладалося на окремі відділи В.Ц.В.К.Р., Народні комісаріати на чолі з завідувачими, обраними В.Ц.В.К.Р. [2, с. 14]. Стосовно РНК, то вона «мала право брати на свій розгляд питання і справи, що стосувалися законодавства і загального керування країною...» [2, с. 16].

Органами радянської влади на місцях, тобто такими, на які покладалася безпосередня реалізація державної політики з відокремлення Церкви від держави, були Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (міські та сільські), а також обрані ними виконавчі комітети (виконкоми) [2, с. 18].

Зі змісту декрету про відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви вбачалося, що місцеві органи влади мали право вживати всіх необхідних заходів для забезпечення громадського порядку і безпеки при реалізації громадянами права на вільне виконання релігійних обрядів.

Характеризуючи охоронну функцію законодавства УСРР у відносинах з відокремлення церкви від держави потрібно також звернути увагу на такі положення декрету щодо відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви: в межах УСРР заборонялося видавати місцеві закони або постанови, які б утискали або обмежували свободу совісті або ж встановлювали які-небудь переваги або привілеї на основі віросповідної належності громадян; були скасовані всякі обмеження прав, що були пов'язані із сповіданням якої-небудь віри або не сповіданням тієї чи іншої віри; державні та інші публічно-правові громадські заходи не могли супроводжуватися ніякими релігійними обрядами або церемоніями; релігійні переконання не могли бути підставою для ухилення від виконання особою громадських обов'язків (лише за рішенням суду допускалася заміна одного обов'язку іншим); акти громадянського стану велися виключно цивільною владою; школа відокремлювалася від Церкви і тому не допускалося викладання релігійних віровчень у державних, громадських та приватних навчальних закладах, у яких викладалися загальноосвітні предмети; на церковні та релігійні товариства поширювалися положення про приватні товариства і союзи, а тому вони не мали права володіти власністю, не користувалися жодними перевагами і субсидіями з боку органів державної влади, органів влади на місцях та самоврядних установ; все майно існуючих в УСРР Церков і церковних товариств оголошувалося народним надбанням і цим майном релігійні товариства могли безкоштовно користуватися на основі рішень центральних або місцевих органів державної влади; не допускалося примусове стягнення зборів, оподаткування на користь церковних та релігійних товариств; не допускалося застосування церковними і релігійними товариствами заходів примусу і покарань щодо своїх членів.

У березні 1919 р. Всеукраїнський з'їзд рад затвердив «Декларацію прав трудящого та експлуатованого народу», норма якої (ст. 31) передбачала надання права притулку всім іноземцям, які переслідувалися за так звані «релігійні злочини». У 1922 р. прийнято низку кодифікованих актів, норми яких здійснювали як регулятивні, так і охоронну функції. Такими актами стали «Земельний кодекс УСРР», «Кодекс законів про працю в УСРР», «Цивільний кодекс УСРР», «Кримінальний кодекс УСРР». В реалізації державної постанови у відносинах із суб'єктами культу досить важливою стала діяльність таких управлінських органів як Народний комісаріат юстиції, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат освіти та їх підрозділи на місцях.

З метою реалізації законів у сфері культу ці органи державної влади були наділені правом створювати підзаконні нормативно-правові акти. Такими актами стали постанови, інструкції, а також циркуляри, розпорядження. У листопаді 1920 р. видано «Інструкцію про застосування

законоположень по відокремленню церкви від держави і школи від церкви». Зазначену інструкцію скріпили своїми підписами керівники трьох органів виконавчої влади: Народного комісаріату юстиції, Народного комісаріату внутрішніх справ, Народного комісаріату освіти. Основні положення якої зводилися до того, що: на території УСРР не могли видаватися постанови, розпорядження, спрямовані на обмеження свободи совісті та надання кому-небудь переваг чи пільг на основі віросповідань; оскільки сповідання чи не сповідання якої-небудь віри є виключно приватною справою совісті кожного громадянина, то органи радянської влади не могли сприяти прихильникам якої-небудь віри і справі задоволення ними своїх релігійних потреб; Церкви та релігійні товариства позбавлялися прав юридичної особи і закривалися, а місцевий виконавчий комітет мав зобов'язати їх скласти і подати інвентарний опис майна, що було придбане для богослужбової та обрядової мети; віруючі, які приймали у користування культове майно, за укладеними договорами зобов'язувалися його зберігати як народне надбання, ремонтувати і нести витрати, пов'язані із його використанням та відшкодовувати завдану йому шкоду (на умовах солідарної відповідальності); у храмах та приватних будинках заборонялося викладати віровчення особам, які не досягли віку 18 років (у храмах викладати релігійні віровчення дозволялося за умови постійної потреби у тому місцевого населення із дозволу місцевого виконавчого комітету і лише для осіб, які вже досягли віку 18 років); дозволялося безперешкодне зведення будівель культового призначення із дотриманням вимог будівельних норм; особи, які незаконно використовували державне майно або умисно його псували, підлягали кримінальній відповідальності; у паспортах громадян заборонялося робити позначки про належність до певного віросповідання та про вчинення яких-небудь релігійних обрядів (як-то хрещення, шлюбу чи інших); метричні книги всіх віросповідань до того часу не вилучених з будь-яких причин мали бути негайно передані до губернських відділів запису актів громадянського стану; за бажанням громадянина представник культу міг видати йому окреме приватне посвідчення про вчинення певного релігійного обряду; місцеві органи радянської влади мали вживати заходів з усунення тих явищ, що суперечили змісту декрету про свободу совісті.

Діяльність органів виконавчої влади, як центральних, так і місцевих, по реалізації положень декрету про відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви була досить активною. Так, циркуляр Наркомату № 162/11 1921 р., адресований губернським управлінням юстиції, відносив на основі приписів інших недержавних актів представників духовенства усіх культів до суспільних паразитів, оскільки вони проживали на нетрудові доходи, що здобували експлуатацією релігійних забобонів і як нетрудящі ці особи були позбавлені активного і пасивного виборчого права на виборах до рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, були позбавлені права бути членами комітетів незаможних селян та були позбавлені права користуватися землею на території України [3, арк. 1].

У січні 1922 р. Народний комісаріат юстиції направив губернським відділам юстиції лист, у якому губернським відділам юстиції наголошувалося на тому, що інвентарні описи богослужбового майна мали складатися на основі статті 18 інструкції «Про застосування законоположень про відокремлення церкви від держави» від 10 листопада 1920 р. [3, арк. 1].

У вересні 1922 р. ВУЦВК видав постанову, згідно з якою відділи з відокремлення Церкви від держави та його місцеві органи передавалися із Народного комісаріату юстиції до Народного комісаріату внутрішніх справ зі штатами та фінансами [3, арк. 5].

Народний комісаріат внутрішніх справ активно реагував на ситуації різного характеру, що виникали при реалізації заходів із відокремлення Церкви від держави на місцях. Відзначалося, що до відділу НКВС із відокремлення Церкви від держави потрібно було звертатися «із волостей і постів в інстанційному порядку за керівними вказівками та роз'ясненнями тих чи інших сумнівних питань» [3, арк. 5]; наголошувалося на тому, що губернські відділи управління зволікають із наданням відповіді на запити НКВС або взагалі не відповідають на них і пропонувалося негайно надавати відповіді на запити з тим, щоб «центр мог вовремя по материалам мест давать те или иные указания по линии отделения церкви от государства» і підтверджувалося, що НКВС надає важливого значення роботі по відокремленню Церкви від держави [4, арк. 50].

У червні 1923 р. циркуляром за № 248 Народний комісаріат внутрішніх справ констатував факт того, що не всі релігійні общини виконують взяті на себе договірні зобов'язання по страхуванню споруд і майна [4, арк. 51]. Зі змісту циркуляра № 348 (с) від 26 квітня 1925 р., адресованого начальникам губернських адміністративних відділів вбачалося спонукання державних чиновників на місцях до вчинення ними активних дій. У циркулярі йшлося про те, що з 1925 р. у м. Харкові виходив журнал «Безвірник» – орган антирелігійної пропаганди і працівники відділів культу, які практично здійснювали церковну політику радянської влади і мали матеріал для антирелігійної пропаганди, повинні були взяти у цьому журналі найактивнішу участь. Участь кореспондентів передбачалася у формі популярних заміток та статей побутового характеру. Зміст

публікацій спрямовувався на дискредитацію релігії і Церкви. Матеріал кореспонденти мали направляти до НКВС, звідти потім він мав передаватися до редакції журналу [5, арк. 53]. Так, дописувач журналу «Безвірник» К. Гладченко твердила, що радянська влада боролася з релігією і Церквою не адміністративними заходами, а поширенням культури, утворенням мережі шкіл, бесідами, лекціями на наукові теми, що пояснювали ширшим верствам населення звичайні природні явища [6, с. 11].

У одному із своїх номерів журнал «Безвірник» вміщено листа служителя культу до Базарського райвиконкому. Зі змісту листа відомо, що диякон працював на ґрунті релігійної діяльності два роки і залишив цю працю як нежиттєву, як таку, що не давала жодних засобів до існування [7, с. 4]. У цьому ж випуску журналу повідомлялося про те, що в Україні зреклося священного стану більше 1200 духовних осіб [7, с. 4].

Циркуляром НКВС від 25 жовтня 1924 р., адресованим начальникам адміністративних відділів, наголошувалося на обмежену правотворчість державних органів у реалізації державної політики, відзначалося, що директиви з ти чи інших питань церковної політики могли видавати відповідні органи. Що стосується адміністративних органів, то вони, як такі, що проводили формальну частину роботи із відокремлення Церкви від держави, могли спрямовувати цю роботу «в русло революційної законності і виконувати принципові вказівки даних органів» [5, арк. 21].

У жовтні 1927 р. постановою ВУЦВК затверджено «Адміністративний кодекс УСРР». Це був кодифікований нормативний акт, його десятий розділ був спрямований на регулювання та охорону суспільних відносин у сфері релігійних культів.

Широкий комплекс охоронних відносин, що у сфері відокремлення Церкви від держави формувався на основі норм цивільного права. Джерелами цивільного права були різні нормативні акти. Актами, що стали основними джерелами для регулювання зазначених відносин, стали, як декрет від 22 квітня 1919 р., Конституція УСРР, прийнята у березні 1919 р., «Цивільний кодекс УСРР» 1922 р. Згідно постанови РНК УСРР від 3 серпня 1920 р. «Про узгодження законодавчої політики УСРР і РСФРР з питання про відокремлення церкви від держави» церковні та релігійні товариства позбавлялися прав юридичної особи [8, с. 2].

Широкий комплекс охоронних відносин формувався на основі «Інструкції Народного комісаріату юстиції про застосування законоположень по відокремленню церкви від держави і школи від церкви». Ці постанови і розпорядження органів радянської влади були обов'язковими для послідовників усіх віросповідань і віровчень і жоден із них, незалежно від займаного місця у службовій ієрархії, не міг відмовитися під загрозою відповідальності перед революційними судами від тих актів (ст. 9); майно, яке на той час перебувало у віданні відомства православного віросповідання та інших віросповідних установ та товариств, переходило у безпосереднє завідування місцевих рад робітничих та селянських депутатів (ст. 17); у двотижневий термін підлягали витребуванню капітали колишніх віросповідних відомств і церковних або релігійних товариств, що перебували у приватних осіб або організацій (ст. 30); усе майно церковних та релігійних товариств, спеціально не призначене для богослужбової мети (як приклад, будинки, землі, угіддя, фабрики, рибні промисли, капітали та інше) не взяті до відання радянських установ, негайно відбиралися у церковних та релігійних товариств (ст.32); отримані від приватних осіб або організацій капітали колишніх віросповідних відомств, церковних та релігійних товариств мали бути здані до Народного Банку не пізніше ніж у триденний строк з дня отримання і зараховані у дохід держави (ст.37); незаконне користування державним майном або його умисне псування тягло за собою кримінальну відповідальність (ст. 39); спір про право приватних осіб на майно колишніх віросповідних відомств або релігійних, церковних товариств, націоналізованих в силу Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви та інструкції Народного комісаріату юстиції від 10 листопада 1920 р., вирішувався у порядку цивільного судочинства (ст.41).

Декретом від 22 січня 1919 р. все майно існуючих в УСРР Церков і церковних товариств оголошено народним надбанням, але воно могло бути передано згідно з рішенням центрального або місцевого органів державної влади у безоплатне користування релігійних товариств.

Народний комісаріат внутрішніх справ своїм циркуляром, направленим губернським відділам управління, роз'яснював, що молитовні будинки, побудовані і спеціально призначені для богослужіння, здаються губернськими окружними ліквідаційними комітетами, районними виконавчими комітетами групам віруючих не в оренду, а у безтермінове користування за договором в адміністративному порядку. Всі інші будівлі і землі, що прилягають або відносяться до церкви та інших молитовних будинків могли здаватися міськими відділами комунального господарства і районними виконавчими комітетами в оренду [9, арк. 9].

Відповідно до наданих йому повноважень, Народний комісаріат юстиції розробив «Інструкцію про застосування законоположень по відокремленню церкви від держави та школи від церкви». В третьому розділі якої, а це статті 17–31, визначалася належність майна, призначеного для

виконання релігійних обрядів, умови та сфера його використання. Користування культовим майном здійснювалося на основі укладеного за типовою формою договору. Спочатку форму договору було запропоновано Народним комісаріатом юстиції, а в жовтні 1923 р. циркуляром Народного комісаріату внутрішніх справ запропоновано нову типову форму.

Договір про користування будівлями укладався між райвиконкомом та релігійною общиною. У цих відносинах посадовці мали діяти відповідно до вимог «Інструкції головам райвиконкомів по застосуванню Декрету по відокремленню церкви від держави і школи від церкви». Аналіз змісту укладених різними релігійними громадами договорів користування культовим майном дає можливість вказати на істотні умови цих договорів, а саме: передане у користування майно мало бути збережене і використовуватися виключно за призначенням; у богослужбових приміщеннях не допускалося вчинення дій, спрямованих проти радянської влади; утримувалося культове майно за рахунок користувачів (вони мали нести поточні витрати, а саме: витрати на ремонт, опалення, страхування, охорону, а також мали сплачувати податки, місцеві збори та інше); збитки, пов'язані із втратою чи пошкодженням культового майна користувачі відшкодовували солідарно.

У пункті 5 договору про користування культовими спорудами мало бути визначено, що райвиконком проводить періодичні перевірки культового майна [10, арк. 102]. Норма «Цивільного кодексу УСРР», а саме стаття 164, визначала обов'язковість страхування взятого у користування державного майна. У червні 1922 р. Укрдержконтроль, керуючись вказівкою Народного комісаріату юстиції запропонував застрахувати Церкви та молитовні будинки, передані об'єднанням віруючих. Діючи відповідно до вимог органів державної влади Чернігівський губернський страховий відділ звернувся до відповідного губернського відділу юстиції з проханням надати відомості про надані у відання об'єднань віруючих Церкви і молитовні будинки [11, арк. 107].

Архівні джерела свідчать про те, що умови договорів про страхування не завжди виконувалися і тому органи державної влади були змушені звертатися за захистом порушених прав держави до юрисдикційних органів. У жовтні 1923 р. відділ управління Чернігівського окружного виконавчого комітету звернувся до губернського суду із проханням притягнути до відповідальності за статтею 130 «Кримінального кодексу УСРР» релігійні общини сіл Слобідки, Янівки, Серединки, Топчіївки Краснянського району, як таких, що не застрахували Церкви, що були взяті ними у безтермінове користування [12, арк. 104]. Стаття 130 «Кримінального кодексу УСРР» передбачала відповідальність за завідомо зловмисний, недобросовісний характер не виконання договору, за завідомо недобросовісності по відношенню до держави дії [13, с. 130].

Із листування агента державного страхування 25-ої дільниці Чернігівського округу із головою общини Покровської церкви у с. Корнилівка відомо, що все державне майно, в тому числі і взяте в оренду, підлягало державному обов'язковому страхуванню у золотому обчисленні. Вказана громада орендувала два будинки, сарай і розмір страхової суми в переводі на радянські грошові знаки склав 5300 крб. 30 коп. Плата обчислювалася за вересневим курсом і мала бути внесена не пізніше 30 вересня. У разі невиплати страхової суми до 1 жовтня стягнення мало бути проведено через народний суд. Агент державного страхування повідомляв також про те, що договір страхування укладався лише на один рік [14, арк. 112].

Циркуляр НКВС від 15 грудня 1924 р. за номером 5453/с визначав ситуації, при настанні яких допускалося розірвання укладених договорів користування культовим майном: не виконувалися умови договору, як-то: не проводився ремонт будівлі, не вносилися страхові платежі (але розірвання договору було можливим за умови, що віруючі були заздалегідь попереджені про негативні наслідки зазначених фактів); особи, які підписали договір про користування молитовними будівлями, вчиняли контрреволюційні дії [15, арк. 36].

У разі виникнення питань, пов'язаних із розірванням договорів із користування культовими будівлями, губернські адміністративні відділи не могли їх самостійно вирішувати, а мали зібрати належний матеріал та зі своїм висновком по суті справи направити до НКВС для вирішення [15, арк. 36].

Функцію охорони відносин із відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви виконував прийнятий у 1922 р. «Кримінальний кодекс УСРР». У розділі III особливої частини цього кодексу (ст.119–125 прим. 4) визначені злочини, спрямовані на порушення правил із відокремлення Церкви від держави. В редакції «Кримінального кодексу УСРР» 1926 р. ці склади злочинів зазнали змін і були викладені у статтях 122–127. Главою про контрреволюційний злочин був визначений такий склад злочину, як використання релігійних забобонів мас з метою скинути робітничо-селянську владу або спонукати до опору її законам та постановам (ст.58–14 «Кримінального кодексу» УСРР в редакції 1926 р.). При визначенні міри покарання «Кримінальний кодекс УСРР» вимагав враховувати ступінь і характер небезпеки як самого злочинця, так і вчиненого ним злочину, а також визначення форми вини [13, с. 24–25].

Порядок провадження кримінальних справ в судових установах УСРР визначався «Кримінально-процесуальним кодексом УСРР» 1922 р. До відання УСРР, згідно ст.6 Конституції УСРР, належало карне і процесуальне законодавство [2, с. 6]. Правосуддя чинили революційні трибунали. Відповідно до ст. 23 «Кримінально-процесуального кодексу УСРР» «революційний трибунал» означав губернський трибунал, військовий і військово-транспортний трибунал, Верховний трибунал. Застосований у «Кримінально-процесуальному кодексі УСРР» 1922 р. термін «суд» означав губернський революційний трибунал [16, с. 598].

Постановою ВУЦВК від 16 грудня 1922 р. затверджено «Положення про судоустрій УСРР». Згідно з яким, в УСРР діяла єдина система судових установ: народний суд у складі постійного судді; народний суд у складі постійного судді і двох народних засідателів; губернський суд; Верховний суд УСРР і його колегії (судові засідання касаційних колегій у цивільних і кримінальних справах проводились у складі трьох постійних членів суду). При колегіях знаходилися два помічники пр.рора Верховного Суду УСРР. У січні 1922 р. на Першому з'їзді діячів червоної юстиції виступив нарком юстиції і голова Верховного революційного трибуналу С. Буздальн. У своїй промові цей державний діяч зазначав, що в сфері відокремлення Церкви від держави в Україні значно відстали від РРФСР і що в майбутньому цьому питанню має бути приділено серйозну увагу, а голова уряду Х. Раковський, виступаючи на цьому ж з'їзді, зазначав, що діячі червоної юстиції мають допомогти відкрити природу нових явищ нового господарського життя і що в цьому відношенні червоне право має стати «огромним подспорьем в устройстве нашего хозяйства» та побажав, щоб робота діячів червоної юстиції увінчалася успіхом [17, с. 3].

Обов'язок порушувати кримінальне переслідування перед судовими і слідчими органами по всяким вчиненням і таким, що підлягали покаранню злочинам, покладалася на прокуратуру, яка також підтримувала обвинувачення в суді [16, с. 598]. Таким чином, для утвореної в кінці 1917 р. радянської держави в Україні стало важливим регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією громадянами права на свободу совісті, діяльністю релігійних об'єднань громадян. У Конституції УСРР 1919 р. та декреті «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» були визначені основи правової політики держави у відповідній сфері відносин. Сформоване державою законодавство про культу виконувало як регулятивну, так і охоронну функції. Визначено систему органів державної влади (вищих, центральних і на місцях), які мали реалізовувати дану функцію держави та визначено їх компетенцію.

Охоронні відносини формувалися у різних напрямках діяльності. За галузевою ознакою правового регулювання ці відносини виникали у сфері конституційної, адміністративної, цивільної, кримінальної реалізації норм права. Важлива роль у забезпеченні законності належала таким юрисдикційним органам як Народний комісаріат юстиції, Народний комісаріат внутрішніх справ, судам різних інстанцій, органам прокуратури.

Широка сфера охоронних відносин виникала на основі укладених між місцевими органами виконавчої влади і релігійними общинами договорів із використання культового майна. Такі договори були важливим джерелом права, оскільки в них безпосередньо визначалися права та обов'язки сторін і вони виступали ефективним засобом впливу держави в особі її повноважних органів на діяльність релігійних громад. Договір також був ефективним засобом забезпечення утримання в належному стані культового майна, що було визнано народним надбанням. У разі неналежного виконання взятих на себе зобов'язань релігійною громадою та у разі прямого порушення нею зобов'язань договір міг бути розірваний з ініціативи органів державної влади, а самі громадяни підлягали кримінальному переслідуванню за всією суворістю революційних законів.

Список використаних джерел

1. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. Частина друга / В. Пашенко. – Полтава, Вид-во Полтава, 2001. – С. 4.
2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко – К.: Право, 1997. – 464 с.
3. Державний архів Харківської області, ф. Р-203, оп. 1, спр. 514, арк. 1.
4. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-67, оп. 1, спр. 38, арк. 50.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-17, оп.1, спр. 74, арк. 53.
6. Безвірник. – 1925. – № 9. – С. 11.
7. Безвірник. – 1925. – № 2. – С. 4.
8. Вісті ВУЦВК. – № 200. – 18 серпня 1920. – С. 2.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 5, оп.1, спр.2182, арк. 9.
10. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-17, оп. 1, спр. 38, арк.102.
11. Там само, ф. Р-2867, оп.1, спр. 2, арк.107.
12. Там само, ф. Р-67, оп. 1, спр. 38, арк. 104.
13. Уголовный кодекс УССР. – Харьков, 1922. – Ст. 130.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-17, оп.1, спр.14, арк.112.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-17, оп.1, спр. 74, арк. 36.
16. Уголовно-процесуальний кодекс УССР / Собр. узакон. УССР – 1922. – № 41. – С. 598.
17. Коммунист. – № 18 (610). – 24 января 1922. – С. 3.

Борис Бездितко

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСА ОХРАННЫХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ОТДЕЛЕНИЯ ЦЕРКВИ ОТ ГОСУДАРСТВА

В данной статье рассматриваются вопросы формирования норм права, на основе которых создавались охранные отношения в сфере отделения Церкви от государства и школы от Церкви, создавались и действовали различные по компетенции органы государственной власти и юрисдикционные органы.

Ключевые слова: отделение Церкви от государства, Церковь, религиозное общество, договор пользования культовым имуществом, юрисдикционный орган.

Borys Bezditko

SPECIFICATIONS FOR COMPLEX RELATIONS IN GUARDING SEPARATION OF CHURCH STATE

The characterization of complex security relations in the separation of church and state. This article deals with formation of the law which created security relations in the separation of church and state, school and church, created and operated by various public authorities competence and jurisdictional authorities.

Key words: the separation of Church and state, Church, religious community, user contract of religious property, jurisdictional authority.

УДК 271.4 «XX»+262.13

Іван Штогрин

ВПЛИВ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА НА ПРОЦЕС ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ СВЯТИМ ПРЕСТОЛОМ І УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1919–1920 РР.)

У статті з'ясовано місце й роль Греко-Католицької Церкви в державотворчих прагненнях України, заходи її духовенства, спрямовані на встановлення та розвиток офіційних відносин між Святим Престолом і Українською Народною Республікою.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, А. Шептицький, дипломатія, Святий Престол, Українська Народна Республіка.

Криза міжнародних відносин, зумовлена агресивною політикою Російської Федерації щодо України свідчить про конкретні плани Кремля реалізувати новий геополітичний проект на пострадянському просторі. Анексія Криму, дестабілізація суспільно-політичної ситуації в східних областях України стали каталізатором розвитку кризи міжнародних відносин на сучасному етапі. Дипломатичні зусилля української влади, спрямовані на залучення Святого Престолу як потужного центру міжнародної дипломатії, з метою впливу на позицію Росії виявились малоефективними. Підписання 12 лютого 2016 р. Гаванської декларації, політичний підтекст її змісту поляризували думки в українському суспільстві і засвідчили, що у контексті визначення основних векторів східноєвропейської політики пріоритетним для Святого Престолу є саме російський напрям. На тлі вищезазначеного в українському суспільстві спостерігається підвищений запит до Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ). Вагома роль УГКЦ у здобутті та розбудові української державності актуалізує її значення у дипломатичних відносинах між Святим Престолом та Україною. Вплив саме УГКЦ на загальну поінформаність Ватикану щодо українсько-російського військового протистояння у східних регіонах України сприятиме створенню позитивної кон'юнктури у двосторонніх дипломатичних відносинах. У цьому контексті актуальним постає дослідження історичного досвіду Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ), її духовенства у процесі становлення офіційних відносин між Святим Престолом і Українською Народною Республікою (далі – УНР) доби Директорії.

Метою дослідження є об'єктивне висвітлення та комплексний аналіз конкретних заходів ГКЦ, її духовенства, спрямованих на встановлення і подальший розвиток дипломатичних відносин між УНР і Святим Престолом в період 1919–1920 рр.

Наукова новизна публікації полягає у тому, що аналіз окремих аспектів досліджуваної проблематики здійснено вітчизняними науковцями, проте задекларована тематика не стала предметом окремого наукового дослідження. На основі наукових розвідок українських і зарубіжних